

Харчишина О. В., к. е. н., доцент,
Національний університет харчових технологій,
м. Київ

**Харчова промисловість Житомирської області: економічні та
організаційно-культурні чинники розвитку**

Подано результати дослідження сучасного стану підприємств харчової промисловості Житомирської області. Досліджено сировинну базу харчової промисловості області. Подано оцінку тенденцій і факторів розвитку підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв. Розглянуто результати анкетного дослідження організаційної культури підприємств області. Описано вплив організаційної культури на стан підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: харчова промисловість, організаційна культура

Подано результаты исследования современного состояния предприятий пищевой промышленности Житомирской области. Исследовано сырьевую базу пищевой промышленности области. Подано оценку тенденций и факторов развития предприятий по производству пищевых продуктов и напитков. Рассмотрено результаты анкетного исследования организационной культуры предприятий области. Описано влияние организационной культуры на состояние предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: пищевая промышленность, организационная культура

The paper covers the result of the investigation of the current state of food industry enterprises in Zhytomyr region. The paper inquires into resources of raw materials of food industry enterprises. The author estimates factors and trends of development of food industry enterprises. The paper reviews the results of questioning enterprises about corporate culture. The paper highlights the influence of organizational culture on the state of food industry enterprises.

Key words: food industry, organizational culture

Постановка проблеми. Харчова промисловість відіграє важливу роль у економіці Житомирської області і є галуззю регіональної спеціалізації. В галузі виробляється третина обсягу реалізованої продукції промисловості Житомирської області. Питома вага випуску основних видів продукції промисловості Житомирської області у державному виробництві є достатньо високою і залишається майже стабільною протягом 2003-2009 рр. Проте протягом аналізованого періоду знизилась рентабельність операційної діяльності підприємств харчової промисловості, майже 100 підприємств припинили свою діяльність. Погіршення стану підприємств харчової промисловості Житомирської області зумовлює необхідність вивчення економічних та організаційно-культурних чинників їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан харчової промисловості України, фактори і перспективи її розвитку досліджуються такими вченими як: Л. В. Дейнеко, Т. Л. Мостенська, Г. М. Тарасюк та інш. [5; 6; 8]. Вивченням організаційної культури вітчизняних підприємств займаються такі вчені як Л. Н. Гавкалова, Г. М. Захарчин, Г. Л. Хаєт [2; 3; 4]. Разом з тим, потребує додаткового аналізу розвиток харчової промисловості на регіональному рівні, зокрема, в Житомирській області. Враховуючи, що важливим внутрішнім фактором забезпечення сталого розвитку підприємств є організаційна культура, постає необхідність дослідження її взаємозв'язку із економічними результатами виробництва.

Постановка завдання. Завданням даної публікації є оцінка сучасного стану і перспектив розвитку підприємств харчової промисловості Житомирської області, вивчення ролі організаційної культури у забезпеченні стабільної діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Традиційно харчопереробна галузь має важливе значення для промисловості Житомирщини, адже частка виробництва продукції в цій галузі складає близько 30% обсягу реалізованої промислової продукції. Проте в мають місце окремі негативні тенденції розвитку галузі. Так, індекс обсягу продукції харчової промисловості протягом 2001-2008 рр.

перевищував 100 %, значення показника коливалось в інтервалі від 102 до 130 (виключенням був лише 2006 р., у якому значення індексу становило 99,2%). Проте 2009 р. відбулось різке зменшення обсягу виробництва продукції харчової промисловості: індекс обсягу продукції склав 89,7%.

В області працює 200 підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв різних форм власності, основна частина з них – це малі підприємства. Протягом 2003-2009 рр. кількість підприємств харчової промисловості області скоротилась майже у 1,5 рази. Із загальної кількості підприємств у 2009 р. вагомий за обсяг продукції випускали лише 50% підприємств, а у інших обсяг переробки був статистично незначним або такі підприємства не працювали взагалі.

Найбільша кількість підприємств спеціалізується на виробництві хліба і хлібобулочних виробів, м'яса та м'ясних продуктів, напоїв, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів, а також молочних продуктів і морозива. Розвиток харчової промисловості Житомирщини за цей період характеризувався зростанням обсягу реалізованої продукції (у фактичних цінах) в 2,1 рази, вартості основних виробничих засобів у 1,7 рази, зростанням середньомісячної заробітної плати майже в 3 рази, зменшенням частки збиткових підприємств на 7,1 п. п. та середньорічної кількості працюючих на 15,8%.

Тенденції зміни обсягу виробництва протягом 2003-2009 рр. мають суттєві відмінності в розрізі окремих видів продукції харчової промисловості. Так суттєво зросло виробництво (від двох до п'яти разів) такої продукції як свинина свіжа та охолоджена, ковбасні вироби, молоко оброблене рідке, сир свіжий та кисломолочний, продукти кисломолочні, крупи, печиво солодке та вафлі, шоколад і напої безалкогольні. Натомість різке зменшення (більше, ніж на 50%) спостерігаємо за такими товарними групами як яловичина і телятина, джеми і желе фруктові, масло вершкове, сири жирні, цукор та вироби макаронні (таблиця 1).

Таблиця 1

Виробництво окремих видів продукції харчової промисловості в Житомирській
області в 2003-2009 рр., т

Вид продукції	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2009 р.	2009р. до 2003 р., %
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені, т	13074	9962	11646	5644	43,17
Яловичина і телятина, морожені, т.	3288	2361	1313	464	14,11
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, т	1442	1721	2964	3373	233,91
Вироби ковбасні, т	3097	4187	5604	7187	232,06
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці), т	1799	2505	2035	1935	107,56
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові, т	471	751	192	61	12,95
Молоко оброблене рідке, т	6208	4818	12855	12799	206,17
Масло вершкове, т	17311	8855	9239	6814	39,36
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, т	905	3381	4448	3927	433,92
Сири жирні, т	9812	23553	17078	4139	42,18
Продукти кисломолочні, т	3268	12506	18754	16324	499,51
Борошно, т	40722	25207	15557	22859	56,13
Крупи, т	2832	2944	4780	6044	213,42
Вироби хлібобулочні, т	77438	71507	64710	58307	75,30
Печиво солодке і вафлі, т	9356	14713	18422	19922	212,93
Цукор білий кристалічний, т	109529	71425	46144	18325	16,73
Шоколад та інші продукти харчові готові з вмістом какао, в брикетах, пластинах чи плитках, т	6448	9891	23050	29383	455,69
Вироби кондитерські з цукру (включаючи білий шоколад), без вмісту какао, т	12686	17812	10379	11222	88,46
Вироби макаронні без начинки, не піддані тепловому обробленню, т	861	553	225	82	9,52
Спирт етиловий неденатурований із вмістом спирту не менше 80 об. %, тис. дал	1651,0	1320,0	1161,7	1149,5	69,62
Напої безалкогольні, млн. дал	1346,9	2042,3	2137,2	2129,9	158,13

Джерело: розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Житомирській області [1; 7]

Найбільша кількість переробних підприємств зосереджена у м. Житомирі та у великих районних центрах. Основна частина харчових продуктів і напоїв в

Житомирській області виробляється в обласному центрі (50,4%), м. Бердичеві (8,7%), Андрушівському (7,5%), Новоград-Волинському (6,6%) та Овруцькому (4,7%) районах, м. Новоград-Волинському (3,1%).

Аналіз структури операційних витрат з реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів свідчить, що основну її частину складають матеріальні витрати (75,4%), незначну частину займають витрати на оплату праці (9,7%) та амортизація (3,8%).

Зменшення обсягу виробництва та погіршення загального стану галузі спричинює зменшення середньорічної кількості найманих працівників. Якщо протягом 2001-2005 рр. мало місце деяке зростання кількості працюючих, то з 2006 р. середньорічна кількість працівників щороку зменшується. Особливо різке скорочення працюючих відбулося у 2009 р.

Негативною тенденцією стану харчової промисловості є скорочення інноваційної діяльності. За даними статистичних спостережень, інноваційною діяльністю у 2009 р. займались лише 8 підприємств, що є значно менше, ніж у 2005-2006 рр. Інноваційна діяльність підприємств харчової промисловості фінансується, в основному, за рахунок власних коштів, лише невелика частина покривається за рахунок кредитних ресурсів.

Протягом аналізованого періоду суттєво зменшився обсяг інвестицій в основний капітал підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв Житомирської області. Якщо протягом 2005-2007 рр. підприємства вводили в дію окремі потужності з виробництва м'яса, цукру-піску, хлібобулочних і ковбасних виробів, то в 2008-2009 рр. нові потужності на переробних підприємствах області не вводились зовсім. Індекс інвестицій в основний капітал в 2009 р. суттєво зменшився і становив лише 64,6%. Іноземні інвестиції на харчопереробні підприємства області практично не надходять: у 2009 р. частка іноземних інвестицій складала лише 5,6% від загальної кількості іноземних інвестицій у Житомирській області.

З метою оцінки організаційно-культурного фактору впливу на діяльність підприємств харчової промисловості нами було проведено анкетування

керівників 30-ти підприємств Житомирської області. Анкета містила питання, які давали можливість оцінити загальний рівень розвитку організаційної культури підприємств та визначити, наскільки керівники враховують організаційно-культурний чинник при здійсненні управлінської функції. Результати опитування свідчать про те, що лише окремі керівники приділяють увагу управлінню організаційною культурою, вважаючи її вагомим чинником ефективного функціонування підприємства, і такі підприємства постійно нарощують обсяг виробництва і рівень рентабельності. Більше 50% досліджених підприємств мають рівень організаційної культури нижче середнього, не приділяють належної уваги цілеспрямованому управлінню нею. Як результат, рівень виробництва на таких підприємствах за останні три роки зменшився або залишився без змін, а керівники визнають, що працівники не є лояльними до підприємства, виробництво є збитковим або має низький рівень рентабельності.

Результати проведеного анкетування дають підстави вважати, що керівництво підприємств харчової промисловості приділяє недостатньо уваги внутрішнім факторам розвитку, не забезпечує належний рівень стратегічного планування, оцінки і формування організаційної культури. Нами був проведений аналіз інформації про стан корпоративного управління, представленої у складі обов'язкової звітності акціонерних товариств, який свідчить, що на жодному із підприємств харчової промисловості стратегічне управління не здійснюється належним чином: 1) у складі спостережної ради відсутній комітет із стратегічного планування; 2) функція стратегічного планування в більшості випадків взагалі на спостережну раду не покладається, 3) до членів спостережної ради у Статуті відсутні будь-які професійні вимоги, 4) відсутній кодекс корпоративного управління та будь-які інші документи, які регламентують загальні засади управління підприємством та формування його організаційної культури. Враховуючи, що формування організаційної культури є важливою складовою стратегічного управління підприємством, то стають зрозумілими причини вкрай незадовільного стану управління нею.

Результати досліджень інших вчених свідчать про аналогічні результати. Так, Тарасюк Г. М. на основі результатів соціологічного опитування керівників підприємств Житомирської області робить висновок про те, що рівень планування на підприємства є середнім і нижче середнього, стан стратегічного планування – незадовільним; серед факторів впливу на розвиток підприємства керівники, які взяли участь в опитуванні, надають першочергове значення чинникам макросередовища, в той час як внутрішні чинники (до яких відноситься і організаційна культура) займають останнє місце [8, с.164-165; 239-243]. Отже, такі важливі інструменти як стратегічне управління та організаційна культура використовується керівництвом підприємств харчової промисловості лише частково.

Вважаємо, що керівникам підприємств з виробництва харчових продуктів і напоїв слід звернути увагу на те, що вплив організаційної культури на конкурентоспроможність не є прямим, він опосередковується через персонал підприємства, що передбачає формування бажаної поведінки і компетенцій працівників, створення ефективної системи мотивації праці у відповідності до цілей та місії фірми, формування лояльності персоналу. Саме тому конкурентоспроможні компанії «характеризуються наявністю у них належної культури і способу мислення; виховують і утримують у себе співробітників, які володіють необхідними компетенціями; домагаються правильної поведінки своїх співробітників» [9, с.141].

Висновки. Отже, харчова промисловість Житомирської області є важливою не лише для економіки регіону, але й держави в цілому. Але протягом 2003 – 2009 рр. має місце погіршення результатів діяльності галузі, що знаходить своє відображення в уповільненні нарощування обсягів виробництва і продуктивності праці, зменшенні рівня рентабельності операційної діяльності. Причинами є негативні тенденції в економіці України в цілому, посилення конкуренції, зниження інноваційної активності підприємств, відсутність належної уваги до таких важливих складових управління як здійснення стратегічного планування та формування організаційної культури.

Список використаних джерел:

1. Виробництво харчових продуктів і напоїв у Житомирській області: статистичний збірник / За ред. Г. А. Пашинської. – Ж.: Головне управління статистики у Житомирській області, 2008. – 90 с.
2. Гавкалова Н. Л. Формування соціально-економічного механізму ефективності менеджменту персоналу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. Л. Гавкалова. – Харків, 2009. – 28 с.
3. Захарчин Г. М. Передумови розвитку організаційної культури на підприємстві в умовах глобалізації / Г. М. Захарчин // Економічний простір. – 2009. - №23/1. – С. 57-63
4. Корпоративна культура: навч. посіб./ Г. Л. Хаєт, О. Л. Єськов, Л. Г. Хаєт та інш.; за заг. ред. Г. Л. Хаєта. – К: Центр навч. літератури, 2003. – 403 с.
5. Мостенська Т. Л. Показники стану молочної промисловості України / Т. Л. Мостенська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. - №29. – 2009. – С.91-94.
6. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: Наук. Думка, 2007. – 276 с.
7. Статистичний щорічник Житомирської області за 2009 р. / За ред. Г. А. Пашинської. - Ж.: Головне управління статистики у Житомирській області, 2008. – 450 с.
8. Тарасюк Г. М. Потенціал підприємств харчової промисловості Житомирської області: основні тенденції і планування розвитку: монографія / Г. М. Тарасюк. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 277 с.
9. Хьюзлід М., Беккер Б., Битти Р. Оценка персонала: как управлять человеческим капиталом, чтобы реализовать стратегию / М. Хьюзлід, Б. Беккер, Р. Битти; пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 432 с.